

OLIV TA'LIM O'QITUVCHILARINING KREATIV FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

*Xolturayev Asqarjon Panjiyevich, Termiz davlat pedagogika instituti
tadqiqotchisi, (PhD)*

DEVELOPING CREATIVE THINKING SKILLS OF HIGHER EDUCATION TEACHERS

*Kholturaev Askarjon Panjiyevich, Researcher at Termez State
Pedagogical Institute, (PhD)*

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

*Холтураев Аскаржон Панджиевич, научный сотрудник
Термезского государственного педагогического института,
(PhD)*

<https://orcid.org/0009-0008-3393-9918>

e-mail:

asqar.xolturayev@gmail.com

Annotatsiya: Bu maqolada oliy ta'lim o'qituvchilarida kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, uning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish, o'zaro faol munosabatlarga tez kirisha olish va amaliy ta'lim jarayonida uni o'rinli qo'llay olish ko'nikmalarini rivojlantirish haqida aytib o'tilgan. Bu jarayonda ular bilan bevosita ishlaydigan o'qituvchidagi kreativlik darajasining qanday bo'lishi kerakligi ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, kreativlik, ko'nikma, qobiliyat, kompetentlik, ijodkorlik, fikrlash, sezgirlik.

Abstract: This article talks about the formation of creative thinking skills in higher education students, the development of their creative abilities, the ability to quickly enter into active relationships and the ability to use them appropriately in the process of practical education. In this process, it has been shown how the level of creativity of the teacher working directly with them should be.

Key words: higher education, creativity, skill, ability, competence, creativity, thinking, sensitivity.

Аннотация: В данной статье говорится о формировании навыков творческого мышления у студентов высших учебных заведений, развитии их творческих способностей, умении быстро вступать в активные отношения и умении правильно использовать их в процессе практического обучения. В этом процессе было показано, каким должен быть уровень творчества преподавателя, работающего непосредственно с ними.

Ключевые слова: высшее образование, креативность, умение, способность, компетентность, креативность, мышление, чувствительность.

KIRISH. O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida 8 - oktyabr 2019 - yil "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risi"da PF-5847-sonli farmoni qabul qilindi. 2020-yil 23-sentabrda O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ 637-sonli

qonunida ham ta'lim sifatini yaxshilash, talabalarining turli shakllarda ta'lim olishi, ishlab chiqarishdan ajralgan holda ta'lim olish (kunduzgi); ishlab chiqarishdan ajralmagan holda ta'lim olish (masofaviy, sirtqi, kechki); dual ta'lim; oilada ta'lim olish va mustaqil ish; katta yoshdagilarni o'qitish va ularga ta'lim berish; inklyuziv ta'lim; eksternat tartibidagi ta'lim; mudofaa, xavfsizlik va huquqni muhofaza qilish faoliyati sohasidagi kadrlarni tayyorlash) belgilab qo'yilgan[1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD. Ta'lim jarayoniga kreativ yondashuv asosida talabalarda ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishning zarurligi o'zaro faol munosabatlar ta'sirida rivojlanadigan

ko'nikmalarni shakllantirish imkonini beradi. Bu esa oliy ta'lim muassasalaridagi ta'lim muhiti, o'qitish shart-sharoitlari va metodlarining interfaol xarakter kasb etishini ta'minlashni talab qiladi. Ta'lim tizimida boshqaruv jarayonlari bo'yicha buyuk sharq mutafakkirlari al-Xorazmiy, al-Forobiy, al-Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Umar Xayyom, Sa'diy Sheroziy, Mirzo Ulug'bek, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Boburlar birinchilardan bo'lib ta'lim metodlari orqali ilmiy asoslab berishgan. Bundan tashqari, Amerika psixologi Abraham Maslou kreativlikni inson tabiatining fundamental xarakteristikasi sifatida ko'radi, ya'ni barcha insonlardagi tug'ma qobiliyat, lekin hayoti davomida ma'lum ijtimoiy to'siqlar natijasida yo'qolib ketadi[5.58] deb hisoblaydi.

N.F.Talizinaning "Formation of cognitive activity of junior schoolchildren" asarida har bir o'qituvchi, real pedagogik jarayonni qurishdan oldin, o'quv jarayoni haqida texnologik darajada taqdim qilingan bilimlar tizimiga ega bo'lishi lozim. Bugungi kunda pedagogik atamalar lug'atida kreativ, pedagogik kreativlik, kreativ qobiliyatlar, kreativ kompetentlik terminlarini juda ko'p uchramiz. Kreativlik – (lot. "creare"; ingl. "creativity" – "yaratish", "bunyod qilish") – bu ijodiy qobiliyatlilik darajasi, shaxsning barqaror sifati hisoblanadigan ijod qilishga bo'lgan qobiliyati bo'lib, u kreativ tafakkur bilan bog'liq[8.35].

Kreativ tafakkur – bu shaxsning o'z oldida turgan vazifalarini nostandart hal etish hamda o'z maqsadlariga erishishning yangi, yanada samaraliroq yo'llarini topish qobiliyatidir. Ya'ni kreativlik, asosan, boshqalarga o'xshamagan g'oyalarni o'ylab topish, an'ana tusiga kirib qolgan fikrlashdan qochish hamda muammoli vaziyatlarni tez hamda samarali hal etish yo'llarini bilish hisoblanadi. Kreativlik insondagi ijodkorlik qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirishga asos yaratadigan individual sifatlarining hamda fikrlash qobiliyatlarining birligidan iborat bo'ladi. Kreativ kompetentlik (ing. "sreate" yaratuvchanlik, ijodkorlik). Kompetentlikning bu turi pedagogning yangilik yaratish, ijodkorlik va tashkil etish singari ko'nikmalarga ega bo'lishi bilan bog'liq. Kreativlik faqatgina yangi g'oyalarni yaratish uchungina emas, balki shaxsning turmush tarzi va ma'naviyatini yuksaltirish uchun ham katta ahamiyatga ega. Bir qator pedagogik adabiyotlar tahlili va keyingi yillarda ilmiy izlanishlar olib borilgan tadqiqot

ishlarida ham kreativ, pedagogik kreativlik, kreativ qobiliyatlar, kreativ kompetentlik tushunchalariga atroflicha izoh berib o'tilgan. Kreativ yondashuv tushunchasining ilmiy, falsafiy, adabiy yoki oddiy tilda ifodalanadigan ko'plab ta'riflarini keltirish mumkin[3.42].

Adabiyotlar tahlili asosida aytishimiz mumkinki, kreativlik termini Angliya, Amerika psixologiyasida 60-yillarda paydo bo'lgan bo'lib, bunda kreativlikning intellekt bilan bog'liqlik masalalari hamda kreativlikning psixologik jihatlar va uning har bir shaxsning individual xususiyatlariga bog'liqligi o'rganilgan. M.N.Gnatko kreativlikning mexanizmlarini ikkita turga ajratib tahlil qilgan.

Kreativlik pedagoglarda o'z-o'zidan paydo bo'lib qolmaydi. Gnoseologik, aksiologik va kreativ texnologiyalar (ta'limning texnologik vositalari)ni faol ravishda ta'lim jarayonida qo'llash kreativlik potensialini rivojlantirib borishga zamin yaratadi. Bu esa davrning ijtimoiy talabi bo'lib, pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish jamiyat taraqqiyoti bilan hamnafas tarzda pedagoglardan o'z ustida ishlashini, o'zini kreativ boyitib borishini, ilm-fanning yutuqlaridan boxabar bo'lib, ularni o'z faoliyatiga singdirib borishini talab etadi. B.X.Xodjayev ilmiy izlanishlarida o'quvchilarida tarixiy tafakkurni modernizatsiyalashgan didaktik ta'minot vositasida rivojlantirish o'qituvchining yangiliklarga bo'lgan intilishi, ularni o'zlashtirish va o'zining pedagogik faoliyatida foydalana olish jarayonida uchraydigan qiyinchiliklarni yengib o'tish, innovatsion yangiliklarni o'zining faoliyatida faol, ijodkorlik bilan qo'llay olish, o'zining mualliflik g'oyalariga ega bo'lish hamda turli pedagogik vaziyatlarda ijobiy yechimlarni everistik yo'l topa olish qobiliyatlari bilan bog'liq bo'lgan kreativ kompetentlikga ega bo'lishni talab etadi, degan fikrni ilgari suradi[4.62]. Mustaqil ta'lim olishni tashkil etish uchun nafaqat muayyan kasbga yoki faoliyat sohasiga qiziqish, balki ushbu faoliyat turiga layoqatning mavjud bo'lishi ham talab etiladi. Odatda pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o'zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta'minlanadi. Pedagog o'z-o'zidan ijodkor bo'lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Talabalarda

kreativlikni odatga aylantirish orqaligina kreativ fikrlash ko'nikmasini muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin. Bu jarayonda ular tomonidan mavzu mazmunining puxta anglanishi va kreativ fikrlash ko'nikmalarini baholashda qo'llaniladigan metod va vositalar muhim ahamiyat kasb etadi. Kreativlik – shaxsning yaratuvchanlik, ijodkorlik xislatlari bilan bog'liq ko'nikmalar majmui sifatida namoyon bo'ladi. Kreativlik o'z ichiga muammolarga nisbatan yuqori darajadagi sezgirlik, intiutsiya, natijalarni oldindan ko'ra bilish, fantaziya, tadqiqotchilik va refleksiyani qamrab oladi.

Talabalarining ijodkorligi va kreativligi tafakkur va muloqot qilishlarida, hissiyot va tuyg'ularida, turli faoliyat turlarida o'z aksini topgan. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, talabalarda kreativlikni rivojlantirishning muhim jihatlaridan biri ularni mustaqil bilim olish va ijodiy fikrlashga yo'naltirishdan iborat. Pedagoglar tomonidan ishlab chiqilayotgan topshiriq va vazifalarni yaratishda kreativ yondashib, talabalarining tanlangan mutaxassisliklari yuzasidan o'quv materiallarining g'oyaviylik, ilmiylik, vizuallik, tizimlilik, o'quv axborotlarining izchil tarzda bayon etilishi, o'quv axborotlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqligini inobatga olish zarur. Bundan tashqari talabalarga berilayotgan topshiriqlar ularning yosh xususiyatiga mosligi, amaliy va aniq maqsadga yo'naltirilganligi hamda talabalarining ehtiyoj va qiziqishlariga muvofiq tayyorlanishi lozim.

Shu orqali o'qituvchining ijodkorligini namoyon qiladigan jarayon bu darsdir. O'qituvchi rahbarligida o'quvchi jamoasi bilan birga ishlay oladigan jarayon hisoblanadi. Inson hissiy idrokni boyitish bilangina o'zining bilimlarini oshira oladi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarning o'zidagi tajribaga tayangan holda kasbiy malakalari asosida dars o'tishlari nur ustiga nur bo'ladi, desak yanglishmagan bo'lamiz. O'qituvchining umumiy va muayyan nazariy va amaliy muhim va tasodifiy o'qitish tizimlaridan foydalanishi kreativ fikrlash orqali amaliyotda samaraliroq foydalanishga imkon beradi. Demak, o'qituvchi ilg'or tajribalarni to'playdi, tahlil qiladi, ular asosida xulosalar chiqaradi, o'z mutaxassisligi bo'yicha bilimlar egallaydi. O'qituvchi o'z-o'zini boshqarishda pedagogik texnika, muloqot madaniyati, nutq madaniyati orqali o'quvchiga ta'sir qila olishi, pedagogik axloq, ijodiy natijalarga erishishi kabi tarmoqlarida o'z malakasini namoyon qila olishi

boshlang'ich sinf o'qituvchisining ko'p qirrali pedagogik mahoratga ega ekanligidan dalolat beradi. O'quvchi bilan ishlashda o'qituvchida har qanday masalalarga to'g'ri yondashishida o'quvchining tabiati, xulq-atvori talab qilinadi. O'qituvchi yosh avlodni tarbiyalashda ishtirok etar ekan, barcha atrofdagi insonlarga yurish-turishi, odobi, ma'naviy-axloqiy madaniyati bilan o'rnak bo'lishi, yetuk pedagog sifatida pedagogik mahorat qirralarini namoyon eta olishi, yuqori malakali kadrlar tayyorlashda shogirdlari bilan hamkorlikda ishlab borishi maqsadga muvofiq desak, yanglishmagan bo'lamiz.

MUHOKAMA. O'qituvchining kreativligi esa u tomonidan tashkil etiladigan kasbiy faoliyatni tashkil etishga ijodiy (kreativ) yondashuvda aks etadi. So'nggi yillarda ushbu holat "pedagogik kreativlik" tushunchasi bilan ifodalanmoqda. Pedagogik kreativlik – pedagogning an'anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi yangi g'oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo'lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyat.

"Kreativ pedagogika" quyidagi ikki holatni kafolatlay olishi zarur: 1) o'qituvchilar tomonidan o'quv fanlarini past o'zlashtirayotgan va ularni o'rganishni zerikarli deb hisoblayotgan talabalar e'tiborlarini fan asoslarini o'zlashtirishga jalb etish; 2) o'qituvchilarga talabalarda kreativ fikrlash va ijodiy faoliyat natijalarini rag'batlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni tavsiya qilish orqali auditoriyada ulardan samarali foydalanishlari uchun imkoniyat yaratish. O'qituvchi ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishga intilishi zarur.

Darslarda o'qituvchi "kreativlik yo'l xaritasi"ga ko'ra quyidagi 4 ta yo'nalish bo'yicha harakatlanadi va bu harakatlar pedagoglarning kreativligini ifodalaydi: ijodiy fikrlash ko'nikmalarini namoyon etish; bo'lajak pedagoglarni o'quv fanlarini qiziqish bilan o'zlashtirishga rag'batlantiruvchi strategiyalardan foydalana olish; innovatsion yondashuv va pedagogik masalalarning yechimini topishga kreativ yondashish. Boshqa har qanday sifat (fazilat) kabi kreativlik ham birdaniga shakllanmaydi. Kreativlik

muayyan bosqichlarda izchil rivojlantirilib boriladi. Odatda kreativlik shaxs faoliyatida tez-tez ko'zga tashlansa-da, biroq bu holat shaxsning kelgusida ijodiy yutuqlarni qo'lga kiritishlarini kafolatlamaydi. Faqatgina ular tomonidan u yoki bu ijodiy ko'nikma, malakalarni o'zlashtirishlari zarur degan ehtimolni ifodalaydi.

NATIJALAR. Bo'lajak pedagoglarda kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga e'tibor qaratish zarur: 1)ular tomonidan ko'p savollar berilishini rag'batlantirish va bu odatni qo'llab-quvvatlash; 2)ularning mustaqilligini rag'batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirish; 3)ular tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratish; 4)ularning qiziqishlariga e'tibor qaratish. Tadqiqotchi N.Fayzullayeva pedagogik tafakkurga ega bo'lish uchun bo'lajak pedagoglar pedagogikaga oid bilimlarni puxta o'rganish asosida quyidagi ko'nikma, malakalarni o'zlashtira olishlari zarur deb hisoblaydi: pedagogikaning asosiy g'oyalari, konsepsiyalar, qonuniyatlar va pedagogik hodisalarning rivojlanish qonuniyatlarini bilish; pedagogikaning eng muhim nazariy g'oyalari, asosiy kategoriyalari va tushunchalarini bilish; asosiy pedagogik faktlarni bilish; ta'lim va tarbiyaning umumiy uslubi haqidagi amaliy bilimlarni egallash.

Psixologiyada E.P.Torrens tomonidan shaxs kreativligini aniqlovchi testlar ishlab chiqilgan bo'lib, uning fikricha, shaxs kreativligi o'zida quyidagi belgilarni namoyon qiladi:

1) savollar, kamchiliklar va bir-biriga zid ma'lumotlarga e'tiborsiz bo'lmaslik;

2) muammolarni aniqlash uchun harakat qilish, ilgari surilgan taxminlar asosida ularning yechimini topishga intilish.

XULOSA. Bo'lajak pedagoglarda kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirishdan oldin guruhda qulay muhitni yaratish lozim. Kreativ muhitda ta'lim olayotgan bo'lajak pedagoglarda asta-sekin kreativ vazifalarni bajarishga nisbatan qiziqish ortadi, shuningdek, kreativ tafakkurga ega o'qituvchini kuzatish natijasida kreativ fikrlashga moyillik paydo bo'ladi. Kreativlik xarakteridagi o'quv-bilish muhiti bo'lajak pedagoglarda ta'lim jarayonida katta ahamiyatga ega bo'lgan tanqidiy va kreativ fikrlash ko'nikmasining rivojlanishiga olib keladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. Ta'lim to'g'risida. O'RQ 637-son. 2020-yil 23-sentabr.
2. Sh.M.Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. T.: O'zbekiston, 2017.
3. Andreeva G.M. Ijtimoiy psixologiya. - M., 1996-yil.
4. B.X.Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. - T.: Sano standart nasriyoti, 2017 – yil, 416-bet.
5. Baybayeva M.X. Ta'lim muassasalarida rahbar ayollarning boshqaruv faoliyatidagi roli. Integration of science, education and practice. Scientific-methodical journal. –2022. –T. 3. –No. 5. –S. 59-6.
6. N.Ismoilova D.Abdullayeva. Ijtimoiy psixologiya. T., 2013.
7. V.M.Karimova, N.Shomurodova. Etnopsixologiya. Oliy yurtlar talabalari uchun o'quv qo'llanma. – Toshkent, 2012.
8. Talizina N.F. Formation of cognitive activity of junior schoolchildren. Book. For the teacher. - M.: Education, 1988.- 175 p.

